

Szabó László

A foglalkozások - különösen a katonai hivatás - presztízsének szociológiai vonásairól

Az elemzés áttekinti a foglalkozások társadalmi megbecsültségére vonatkozó néhány elméleti és empirikus megállapítást, kitér a presztízsüket formáló, valamint a hierarchia szubjektív elfogadását biztosító tényezőkre, vizsgálja a társadalmi nem hatását a foglalkozások közötti és belüli társadalmi rangsor kialakulására. Ezt követően 23 foglalkozás USA-beli presztízsének hierarchiáját vázolja, majd egy hazai, 2009-ben elvégzett országos reprezentatív szociológiai adatfelvétel felhasználásával keresi a foglalkozások, köztük a katonai hivatás presztízsének szociológiai jellegzetességeit.

A foglalkozások presztízsének kialakulása, sajátosságai

A társadalmi egyenlőtlenségek strukturális vonásairól és ezek empirikus megragadásáról való gondolkodás végigkíséri a szociológia történetét. Az osztályok, a rendek, a státus- és a foglalkozási csoportok azon fogalmi egységek változatos rendszerét képezik, amelyekkel az egyenlőtlenségi struktúra feltárható. Az egyének társadalmi helyzete különbözőségeken és egyenlőtlenségeken alapszik. A strukturális összetevők – Peter M. Blau szerint – egyrészt lehetnek nominálisak, amelyek a társadalmat egymástól élesen elválasztott, horizontális csoportokra osztják, mint például a nem, a vallás, a foglalkozás stb. A graduális tényezők viszont valamennyi egyént vertikális csoportokba rendezik, oly módon, hogy bizonyos szempontok szerint hierarchikus rend jön létre. A presztízs, a jövedelem, az anyagi helyzet, az iskolai végzettség olyan rangsorokba rendezik az egyéneket, amelyekben belül a réteg- vagy csoportképzésnek nincsenek egyértelmű, markáns határ-

vonalai. Vitatható ugyanakkor Blaunak az az álláspontja, hogy a nominális változók nem képeznek egyenlőtlenséget, hiszen a nemek, az etnikumok, a foglalkozások is magukban rejthetnek hierarchiát.

Pierre Bourdieu az iskolában találja meg azt az intézményt, amely kialakítja, fenntartja és legitimálja a hierarchikus gondolkodási struktúrát, és meghatározza az egyének foglalkozási pozícióit. Az iskola elfedi, hogy valójában a társadalmi különbségek rendszeréből fakadó egyenlőtlenségeket reprodukálja, fogadtatja el. Megerősíti Max Weber megállapítását, miszerint a hierarchiába szerveződő vizsgák megszabják az egyének beilleszkedését az állások hierarchiájába. *A gazdasági és a kulturális erőforrásokkal való rendelkezés mértékének kombinációja formálja az egyének helyét a foglalkozási struktúrában.* A társadalmi hierarchiák szinte észrevétlenül iskolai hierarchiákká válnak, és kialakul a diszciplínák hierarchiája is. Ezek kijelölik az egyének illeszkedését az egyes egyenlőtlenségi dimenziókba, köztük a foglalkozások rendszerébe.

John H. Goldthorpe a presztízst elsősorban kulturális meghatározottságúnak tartja, amelyben megjelenik a vonatkoztatási csoportok elmélete is. Az objektív sajátosságokat – anyagi helyzet, iskolázottság, foglalkozás stb. – az egyének kulturális látásmódokon keresztül ítéli meg. Az egyének hierarchiában helyezik el magukat, tisztelik a felettük állókat, keresik, építik hozzájuk a kapcsolatokat. Partnerként kezelik az azonos helyzetben lévőket, a velük folytatott interakció a munka és a szórakozás világában a legintenzívebb. Lenéznek viszont az alattuk találhatóakat, főlényük fenntartása mellett csak korlátozott érintkezésre töreksenek velük. *A foglalkozási presztízsz az egyes területek és szerepek iránti tisztelet kifejeződése, amely eltér az objektív hierarchiától.* A ritkasággal való rendelkezés kiemel, a hierarchia felső régióiba helyez.

A társadalmi stratifikációban szinte valamennyi szociológus kiemelt szerephez juttatja a foglalkozási pozíciót, ugyanis a foglalkozásban megjelenik az addigi életút, különösképpen az iskolai végzettség, és ezen alapszik a jövedelem, nagyrészt az anyagi helyzet, a társadalmi megbecsültség és a hatalom. Az egyén társadalmi státusa, az egyenlőtlenségi dimenziókban elfoglalt státuszpozíciója különösképpen foglalkozási státusán keresztül jelenik meg, kifejezi, hogy a pozíció betöltője a juttatások mekkora volumenéhez jut hozzá. *A foglalkozási presztízsz ezen társadalmi helyzet szimbolikus rekonstrukciója a társadalom értékrendszerén keresztül, amely a társadalmi megbecsülés mértékének hierarchiája szerint egyfajta legitimitációt képez.*

A foglalkozási presztízsz skálát (*Standard International Prestige Scale – SIOPS*) Donald J. Treiman dolgozta ki 1977-ben. Empirikus kutatásaiban *a strukturalista megközelítést látja bizonyítottnak, azaz az egyes társadalmak presztízshierarchiái*

nagy hasonlóságot mutatnak, ami a társadalmak életének szervezési azonosságai-ból adódik. Hatalmi különbségek minden társadalomban vannak, amelyek privilégiumok birtoklásának különbözőségéhez vezetnek, és ezek eredményezik a presztízsz és státuskülönbségeket. A társadalom tevékenységének szervezése szocializációs és a kulturális elfogadáson nyugszik, és mivel ez szinte minden társadalomban hasonló, ezért az egyes presztízshierarchiák között is jelentős megfelelés mutatkozik.

A 20. század utolsó évtizedeiben az új technológiák, az informatikai áttörés korábban kisebb jelentőségű, vagy még nem létezett foglalkozások előretörését eredményezte. John Goyder az 1975 és 2000 közötti kanadai foglalkozásipresztízsz-adatok alapján kimutatja, hogy az elektronikus piaccal és az online üzletágakkal jellemzett „új gazdaság” dominánssá válásának időszakában a foglalkozások presztízse összességében csökkent. Az új technológia új foglalkozásokat eredményez, ugyanakkor másokat elavulttá tesz. Az „új gazdaság” húzó ágazataiban egyrészt kiemelkedik a speciális tudás, ugyanakkor a létrehozott új technológia relatíve rövid időn belül devalválja is, nélkülözhetővé teszi a magas szintű specializált ismeretekkel bíró foglalkozások egy részét.

A társadalmi nem megjelenése a presztízszben

A munkamegosztásból következő foglalkozási szerepek nemi jelleggel telítődnek, s ez a hatás időben és társadalmanként eltérő. Pierre Bourdieu *az uralom minden formáját a férfiuralomra vezeti vissza*, amely az archaikus kabil társadalmat és a huszadik századi Nyugat-Európa társadalmát – ha a felszínen eltérően is –, de egyaránt

meghatározza. Konstruktivista strukturalizmus paradigmája szerint egyrészt az objektív struktúrák befolyásolják az egyének észlelését, másrészt a gondolkodási keretek társadalmi eredettel bírnak. Az osztályalapú megkülönböztetés lenyomata jelenik meg a társadalmi nem kifejtésében. „A társadalmi berendezkedés mint irdatlan, jelképes gép működik az alapjául szolgáló férfiuralom megerősítésén: a munka szexuális felosztását jelenti, szigorú megkötését annak, hogy mely tevékenység melyik nem hatásköre, s hol, mikor, mely eszközzel végzendő.” Bourdieu felfogása e tekintetben találkozik a feministák álláspontjával, miszerint a biológiai testi különbségek rekonstrukciója társadalmi különbséget eredményez: „A biológiai különbség a férfi és a női test között, mindenekelőtt a nemi szervek *anatómiai* eltérése ily módon tünteti fel a természetesség színében a *nemek* szándékolt társadalmi megkülönböztetését, kivált a nemek szerinti munkamegosztást.” A történetileg kialakult hatalmi helyzet alakítja a megkülönböztetést, az észlelési minták alapján pedig az osztályozás szubjektív feldolgozását, amely végigvonul az egyes generációkon. Az egymást kiegészítő férfiból és nőből fölürendelt és alárendelt válik. A biológiai és a társadalmi újratermelés egyaránt férficentrikus. A férfiak tevékenységi területe *nyilvános*, hivatalos, jellege pedig a gazdaság, a termelő tevékenység, további jellemzői pedig a magasztosság, a kockázat, a látvány, a nemes feladat és az egyenes testtartás. A nők tere a *belső*, mások által kevésbé látott, a házhoz, a családhoz kötődik, elsősorban a házimunka, a gyerekgondozás és az ezekhez kapcsolódó megvetett külső munka, a kertészkedés, a gyűjtögetés, amelyekhez a görbe testtartás társul. Bourdieu – szemben azokkal, akik szerint az elmúlt évtizedekben lényegesen javult a nők helyzete – arra a megál-

lapításra jut, hogy a modern társadalmakban sincs ez másképp, csak a felszín változott. „*Ugyanezen logika határozza meg a különféle foglalkozások, és ezeken belül a különféle posztok elérhetőségét: akár a munkát tekintjük, akár az oktatást, a haladást, amit nők értek el, nem feledtetheti, hogy a férfiak is előrébb rukkoltak, előnyük a pályán, vagyis a különbség struktúrája változatlan.*” A nők az egyes képzésekben és szakmákban a kevésbé rangos helyeken jelennek meg tömegesen, illetve azon oktatási ágazatok és foglalkozások, amelyekben előretörnek, lényegesen veszítenek presztízsükből. A képzéseken és foglalkozásokon belül is azok, amelyek nekik jutnak, lenézett területek. A közigazgatásban, a kereskedelemben és az egészségügyben az alkalmazottak között nagy számban jelentek meg nők, ezek a foglalkozások megfelelnek az otthon ellátott alacsonyabb rendű tevékenységek – kiszolgálás, ápolás, nevelés, segítségnyújtás, ételek készítése – folytatásának. A megbecsült orvosi képzésen a sebészeti fakultást szinte kizárólag a férfiak töltik fel, a gyerek- és nőgyógyászatot pedig átengedik a nőknek. Bourdieu kiemeli, hogy a kialakult struktúrát nemcsak a férfiak, hanem a nők is természetesnek fogadják el, és a szocializáció során alkalmazkodnak hozzá. Az előbbieket elfoglalják a nekik „rendelt” foglalkozásokat, az utóbbiak ezektől eleve távol tartják magukat. Emily Anne Pomeroy három évtized átfogó vizsgálata nyomán a kanadai társadalomban igazolva látja, hogy azon foglalkozások, amelyekbe a nők fokozottabban áramlottak be, veszítettek presztízsükből.

A múlt század utolsó évtizedeiben megjelenő férfikutatások Bourdieu-vel ellentétben az általános társadalmi érvényesség helyett a férfi és a női szerepek érvényesülésére, változásaira korlátozódva ezek tör-

téneti, szociológiai vizsgálatára helyezik a hangsúlyt. Másrészt többségük a hegemon maszkulinitás jelentőségének visszaszorulását, a szerepek társadalmi súlyának közeledését mutatja ki. A korai férfikutatások a férfi létet látens objektivációként fogták fel. E hegemon maszkulinitás bírálata fejeződik ki a modern társadalomtudományokban, amelyekben a maszkulinitást történetileg és kulturálisan meghatározott emberi tapasztalásként kezelik, sőt kiemelten hangsúlyozzák a férfi tapasztalások sokféleségét. Cáfolják tehát, hogy a férfiaknak a nyilvánosságban, a gazdaságban kell tevékenykedniük, valamint, hogy mindenképpen uralmi pozícióban kell lenniük a családban. Megfogalmazódik az az álláspont is, hogy a férfiak túlzott szerepvállalása a nyilvános szférában nem más, mint valójában kihátrálás a magánszférából, menekülés az ott képződő kihívásoktól.

A *men's studies* második hullámának legnagyobb elismertséggel rendelkező képviselője Bob Connell – akinek a nevéhez fűződik a hegemon maszkulinitás fogalmának kibontása –, kimutatja a maszkulinitás pluralitását is. Azt tapasztalja, hogy a férfiak különböző csoportokon belül egyaránt képessé válnak a hatalom és a gazdaság kezelésére, az irányítás betöltésére, és ezt a viszonyt újra is termelik. *Nemcsak a nőkre, de a férfiakra is lehetnek negatívumai a „férfiasságok” megélésének, az ezek szerinti cselekvésnek.* Fokozódhat a férfiak közötti verseny, amely átcsaphat értelmetlen erőszakba, elnyomásba. Sokan nem képesek megfelelni a mások és maguk által támasztott ideáloknak, ami rombolhatja önképüket, válságtudat kialakulásához vezethet.

Nemcsak foglalkozások között, hanem azokon belül is kialakulnak a nemi hovatartozáson alapuló presztízkülönbségek. Kanadában az 1980-as évektől a jogi fog-

lalkozások harminc százalékát nők töltik be. A férfiak elsősorban a magasabb presztízzsel bíró vagyoni, ingatlan-, gazdasági és polgári peres ügyek jogi, ügyvédi képviselőit látják el. A családjog, az emberi jogok, az alkotmányjog területe kevésbé jövedelmező, sok esetben munkaigényes, ezeket a feladatokat relatíve nagyobb arányban nők látják el. Az orvosi hivatás a jogi, ügyvédi hivatáshoz hasonlóan előkelő helyet foglal el a foglalkozások hierarchiájában, és így van ez a férfiakra, valamint a nőkre társadalmilag jellemzőnek tartott foglalkozások körében is, de mégsem azonos a férfi, illetve a női orvos presztízse. Emily Anne Pomeroy kimutatja azt is, hogy vannak olyan foglalkozások, amelyek tipikus „női” munkakörök, ezeket a társadalom többnyire alacsonyabb presztízspontszámmal minősíti. Az itt tevékenykedő nők ugyanakkor magasabb elismertséget tudhatnak magukénak, mint az ezekben felbukkanó férfiak, mert a nők „nemüknek megfelelő” foglalkozást űznek. A nőkre a családon belül jellemző a nevelés, valamint a kedvesség, és ebből következően a nők jobban képesek ellátni olyan foglalkozásokat – tanítás, ápolás, kereskedelmi eladás, egyéb szolgáltató tevékenység –, amelyekben intenzív az egyének emberi oldalával való kapcsolat.

Az Egyesült Királyság Tűzoltóságának tevékenységét vizsgálva Thurnell-Read és Parker a hegemon maszkulinitás jellemzőit mutatják ki. A tűzoltó olyan hivatást, munkát lát el, amelyben napi szinten jelen van a veszély, a kockázat, a hősiesség, a bátorság, a testi erő, és az ezen „férfias” jegyeken alapuló csoportszolidaritás. Magánéletébe is átfolyik az összetartozás-tudat, az egymás iránti szolidaritás, a barátság és a bajtársiasság. Ezek a vonások az USA-ban 2001. szeptember 11-én elkövetett terroristámadások következményeinek felszámolá-

sa nyomán váltak erőteljesebb Angliában. Ezt a férfias karaktert mint értékideált tudatosan építik a tűzoltók a munkahelyi kultúrájukban, a humor, a gesztikuláció identitásképző eszköz ebben a folyamatban.

A hősiesség, a bátorság, a morál kapcsolatot képez a tűzoltóság és a katonaság között, mindkettő a közösség jólétéért, biztonságáért kíván tenni. A populáris média a 20. század közepétől párhuzamot von a katonai és a férfias imázs között a vadnyugatot, a második világháborút feldolgozó mozifilmektől a Tom Cruise és Sylvester Stallone által megszemélyesített hidegháborús szupersztárok, azaz a legjobb vadászpilóta, illetve Rambo alakján át a napjainkban rendkívüli teljesítményt felmutató katonákig, többek között Bruce Willis (Hart háborúja, A Nap könnyei), valamint Denzel Washington (Az utolsó esély, A bátrak igazsága, A mandzsúriai jelölt) alakításában. A bátorság mellett a műszaki jártasság is a férfi hősiesség alapjaként jelenik meg F. J. Barrettnak az Egyesült Államok haditengerészetéről végzett elemzésében. A katonai személyzet a maszkulinitás megjelenítése alapján informálisan három csoportba sorolódik. A foglalkozási hierarchia csúcán az erő, a bátorság, a műszaki tudás és a relatív autonómia alapján a repülőgép-pilóták találhatók. Középen helyezkednek el a hadihajókat irányító operatív harcvezető tengerészek, az ő jellemzőjük a műszaki hozzáértés mellett a fegyelmeztség és a racionalitás. Alul a logisztikai támogatást nyújtó kiszolgáló, bürokratikus, adminisztrációs személyzet található, akiknek a tevékenysége a technikai racionalitás alapján szerveződik. Karakterükben a maszkulin vonások háttérbe szorulnak, és a feminin szerepek dominálnak.

John Hopton az árnyoldalra figyelmeztet, amikor az állam kihasználja a tekintélyelvű szemléletben rejlő lehetőséget: „Hagyó-

mányosan az alkalmankénti szexizmus, a versenyszellem, mások uralmának és agressziójának az ünneplése világosan és egyértelműen tükrözik a hegemon maszkulinitás jellemzőit a katonai kultúrában. Hasonlóan a militarizmus – vagyis a nemzeti politikában és a populáris kultúrában meglévő katonai kultúra ünneplése – képviseli a hegemon maszkulinitás legitimitásának megerősítését. Viszont azokat az embereket, akik a militarizmust visszautasítják, gyakran úgy festették le, hogy nőiesek, naivak, megbízhatatlanok, vagy még politikailag is veszélyesek. Így egyértelmű kapcsolat van a militarista attitűd, a férfi önbecsülés és szexuális karizma között.”

A foglalkozások presztízse az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államokban a Harris Interactive® több mint harminc éve vizsgálja az egyes foglalkozások társadalmi presztízsét. A mintába kerültek nagyon magas, jelentős, kevés és csekély presztízzsel minősíthetők a megnevezett foglalkozásokat.

A vizsgált 23 foglalkozás közül a legmagasabb presztízzsel minősítettek közé a tűzoltó, az orvos, a tudós, az ápoló, a tanár és a katonatiszt tartozik: a megkérdezettek több mint 50 százaléka adott nagyon magas presztízsbesorolást a minősítésük során. Ezek mind olyan foglalkozások, amelyek az egyének számára vészhelyzetben és a képességek fejlesztésében kulcsszerepet játszanak. 2008-hoz képest 2009-re az élbolyban találhatóak közül tűzoltó és a katonatiszt nagyon magas presztízsbesorolása 5-5, az orvosé pedig három százalékponttal emelkedett, azóta a megkérdezettek legalább fele ad nagyon magas presztízsbesorolást. A katonákat 2001-ben 40 százaléknyan illették nagyon magas

Foglalkozások presztízsei – a „nagyon magas presztízű” válaszkategóriák százalékos megoszlása, 1977–2009

	1977	1982	1992	1997	1998	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tűzoltó***	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	55	48	56	63	61	57	62
Tudós	66	59	57	51	55	56	53	51	57	52	56	54	54	56	57
Orvos	61	55	50	52	61	61	61	50	52	52	54	58	52	53	56
Ápolónő	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	47	44	50	55	50	52	54
Katona	NA	22	32	29	34	42	40	47	46	47	49	51	52	46	51
Tanár	29	28	41	49	53	53	54	47	49	48	47	52	54	52	51
Rendőr*	NA	NA	34	36	41	38	37	40	42	40	40	43	46	46	44
Papság****	41	42	38	45	46	45	43	36	38	32	36	40	42	40	41
Mérnök	34	30	37	32	34	32	36	34	28	29	34	34	30	40	39
Farmer, gazda	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	36	41	41	36
Építész	NA	NA	NA	NA	26	26	28	27	24	20	27	27	23	28	29
Kongresszusi tag	NA	NA	24	23	25	33	24	27	30	31	26	28	26	28	28
Jogász	36	30	25	19	23	21	18	15	17	17	18	21	22	24	26
Menedzser**	18	16	19	16	18	15	12	18	18	19	15	11	14	17	23
Sportoló	26	20	18	21	20	21	22	21	17	21	23	23	16	20	21
Újságíró	17	16	15	15	15	16	16	19	15	14	14	16	13	18	17
Szakszervezeti vezető	NA	NA	12	14	16	16	17	14	15	16	15	12	13	18	17
Előadóművész	18	16	17	18	19	21	20	19	17	16	18	18	12	15	17
Bankár	17	17	17	15	18	15	16	15	14	15	15	17	10	15	16
Színművész	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	13	16	16	12	9	16	15
Bróker	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	8	10	8	11	12	10	13
Könyvelő	NA	13	14	18	17	14	15	13	15	10	13	17	11	15	11
Ingatlanügynök	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	6	5	9	6	5	6	5

*2001 előtt „policeman”, utána „police officer”

**2001 előtt „businessman”, utána „business executive”

***2006-ot megelőzően „fireman”, utána „firefighter”

****2007-es vizsgálatról „clergy”, előtte „clergyman”

NA: not asked, nincs kérdezve

presztízzsel, amely 2002-ben 47 százalékra ugrott, és azóta 50 százalék körül mozog. A katonai hivatás 1982-ben került be a vizsgálatba, és akkor még csak a megkérdezettek 22 százaléka jelölte meg nagy presztízű foglalkozásként. A rendkívüli események és azok felszámolása befolyásolhatja egyes foglalkozások presztízisének megítélését. A 2001. szeptember 11-i

terroretámadás, vagy a különböző egészségügyi járványok, ökológiai katasztrófák elmozdítják bizonyos foglalkozások korábbi pontszámait, ugyanis a veszélyek felszámolásában, elhárításában részt vevők tevékenységét a nyilvánosság fokozott figyelve kíséri. A tűzoltók, a rendőrök a kár-elhárításban jeleskedtek, a katonák pedig a terrorizmus elleni harcban. A középme-

zönybe a rendőr, a pap, a mérnök, a farmer, az építész, a kongresszus tagja, a jogász, a menedzser és a sportoló tartozik, melyeknek a közvélemény 44-21 százaléka ad nagyon magas besorolást. Ezek a foglalkozások többnyire tartósan e szegmensben helyezkednek el. A lista alján az újságíró, a szakszervezeti vezető, az előadóművész, a bankár, a színész, a tőzsdeügynök, a könyvelő és ingatlanügynök található. Ezek olyan amerikai foglalkozások, amelyek köztudottan általában magas jövedelemmel és nagy hírnévvel járnak, de a társadalom ennek ellenére sem jelöli meg ezeket magas presztízsű foglalkozásként. A társadalom gondolkodásában a magas jövedelem, a hírnév és a presztízs eltérő fogalomként jelenik meg.

A foglalkozások presztízse Magyarországon

Kutatási hipotézisek, kutatási kérdés

Első hipotézis. Az empirikus vizsgálatok a strukturalista megközelítést támasztották alá, azaz az egyes társadalmak foglalkozásai presztízsének hierarchiája nagyon hasonló. Egy, a magyar felnőtt népeiséget reprezentáló országos mintán elvégzett adatfelvétel feldolgozása alapján bemutatom 16 foglalkozás társadalmi értékességének és anyagi elismertségének rangsor-átlagait. Keresem a foglalkozások társadalmi értékességében és anyagi megbecsülésében mutatkozó eltéréseket. Azt feltételezem, hogy a magyar társadalomban kialakult foglalkozási presztízshierarchia nagy hasonlóságot fog mutatni az Egyesült Államok társadalmában kialakult hierarchia struktúrájával.

Második hipotézis. A társadalmi nem befolyásolja a foglalkozások közötti és belüli

presztízst. A 16 foglalkozást három csoportba rendezem, az elsőbe azok kerülnek, amelyeket a közvélekedés szerint döntően férfiak, a másodikba azok, amelyeket elsősorban nők töltenek be. A harmadik csoportba azokat sorolom, amelyeket a két nem közel hasonló mértékben lát el. Úgy gondolom, hogy az egyes szegmensekbe tartozó foglalkozások vonatkozásában a nők által adott presztízsertékek lényegesen nem különböznek a férfiak által adott rangsorértékektől. Nemi hovatartozástól függetlenül érvényesül a „férfias” foglalkozások relatíve magas presztízse.

Kutatási kérdés. A hipotézisekben megfogalmazottakon felül feltárom a katonai hivatás presztízst meghatározó további szociológiai jellemzőket.

A kutatás során – melynek adatfelvételét a Szonda Ipsos végezte el egy 3000 fős reprezentatív mintán 2009 áprilisában – 16 foglalkozást kellett rangsorolniuk a megkérdezetteknek társadalmi értékességük és a társadalom anyagi elismerése alapján, oly módon, hogy minél kisebb egy foglalkozás átlagértéke, annál inkább a rangsor elejére pozícionáltak. *Társadalmi értékesség* szerint a mintába kerültek a háziornost, a tűzoltót, a kórházi nővért, a középiskolai tanárt és a rendőrt, a hivatásos katonát és a kőművest helyezik a rangsor első felébe. A felsorolt foglalkozások közül legkevésbé a kereskedelmi eladó, a könyvtáros, a bankár, az újságíró, a titkárnő és a pincér tevékenysége bizonyul értékesnek. A lista elején egyértelműen olyan foglalkozások találhatóak, amelyek az egyének életének biztonságához, fejlődéséhez kiemelkedően járulnak hozzá. A társadalom által biztosított *anyagi megbecsülésből* a közvélemény szerint kiemelkedően részesül a bankár és a háziornos, míg a felső középmezőnyt a hivatásos katonai nyitja, amely után az újságíró, a kis-

A foglalkozások anyagi megbecsültsége és társadalmi értékesége (rangsor)

Foglalkozás	Társadalmi értékeség	Anyagi megbecsültség	Értékeség–anyagi megbecsültség (Σ)
Kórházi nővér	5,25	11,21	-5,96
Tűzoltó	5,17	8,28	-3,11
Középiskolai tanár	4,89	7,44	-2,55
Földműves, gazdálkodó	7,57	10,12	-2,55
Kereskedelmi eladó	10,18	12,31	-2,13
Háziorvos	2,76	4,32	-1,56
Rendőr	5,92	7,28	-1,36
Kőműves	8,99	9,64	-0,65
Vasutas	9,28	9,88	-0,6
Könyvtáros	10,45	11,04	-0,59
Titkárnő	12,36	10,52	1,84
Pincér	12,53	10,69	1,84
Hivatásos katona	8,14	6,03	2,11
Kisvállalkozó	9,26	6,93	2,33
Újságíró	11,36	6,87	4,49
Bankár	11,28	2,88	8,4

vállalkozó, a rendőr és a középiskolai tanár következik. A tűzoltó, a kőműves és a vasutas középre kerül. A társadalmilag biztosított jövedelem tekintetében a rangsor vége felé a gazdálkodó, a titkárnő, a pincér, a könyvtáros, a kórházi nővér és végül a kereskedelmi eladó található.

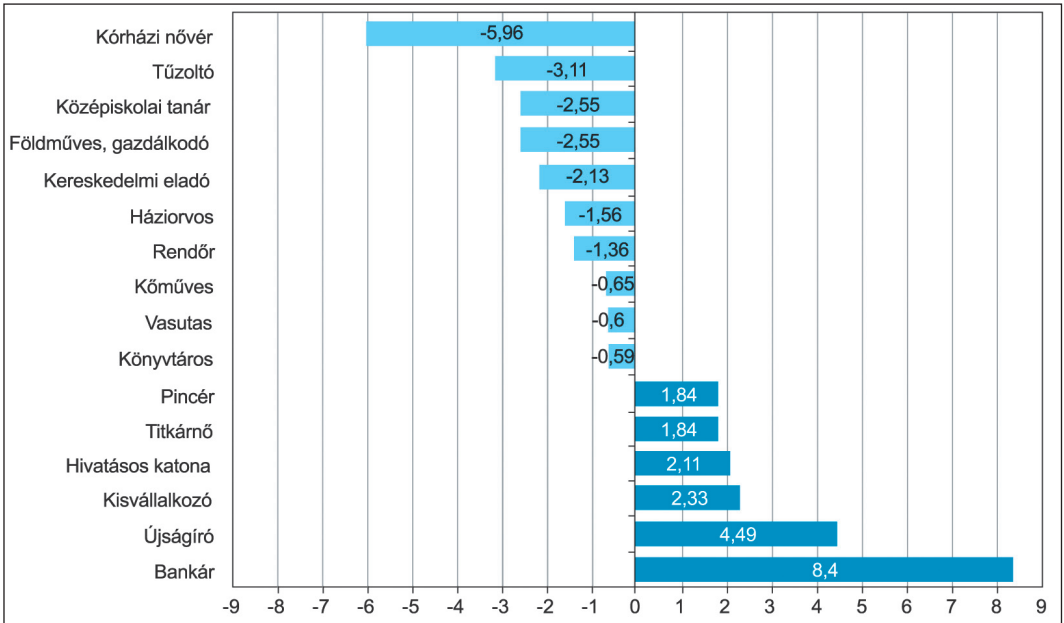
Érdekes összevetni az egyes foglalkozások társadalmi értékesége és anyagi megbecsültsége rangsorolásának konzisztenciáját. A megkérdezettek rangsorolásából csak három foglalkozás tekintetében mutatkozik összhang: könyvtáros, vasutas, kőműves. *A társadalom anyagi megbecsülése hét foglalkozásnál elmarad, míg hat vonatkozásában túlzott az értékeséghez képest.* A háziorvos és a rendőr esetében az anyagi elismerés kis mértékben elmarad a társadalmi értékeség mögött, míg a pincér és a titkárnő esetében fordított a helyzet. A középiskolai tanár, a gazdálkodó és

a kereskedelmi eladó esetében közepes mértékű elmaradás, míg a hivatásos katona és a kisvállalkozó esetében ugyanekkora nagyságú előnyösebb anyagi pozíció mutatkozik az értékeséghez képest. A legnagyobb aránytalanság a kórházi nővér és a tűzoltó, valamint az újságíró és a bankár foglalkozások vonatkozásában állapítható meg. Az előbbieket anyagi elismerése lényegesen elmarad az ellátott feladatok társadalmi értékesége mögött, az utóbbiak esetében azonban a feltételezett anyagi juttatás nagyságrendekkel magasabb, mint a tevékenységek társadalmi értékesége.

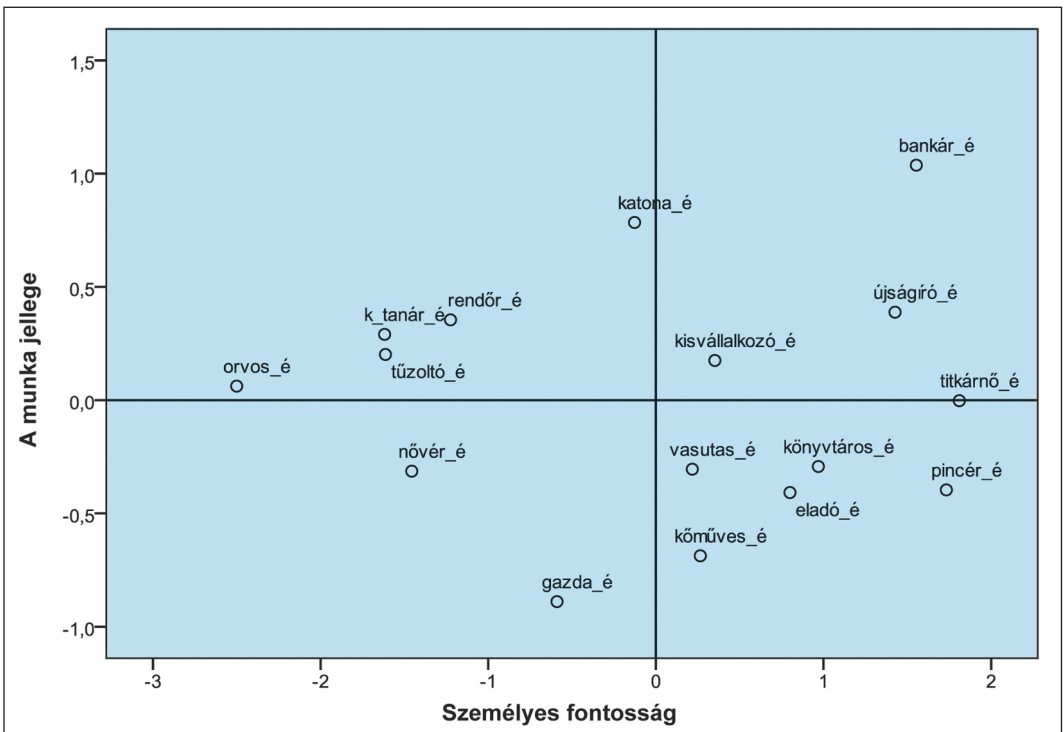
A foglalkozások társadalmi értékeségének látens struktúrája rajzolódik ki többdimenziós skálázás alkalmazásával (MDS Stress = 0,094, RSQ = 0,960). A kétdimenziós térben a vízszintes tengely változatlanul a foglalkozások értékeségét jelzi. A negatív térben azok a foglalkozások helyezkednek

Az egyes foglalkozások presztízsinkonzisztenciája

A foglalkozások társadalmi értékessége – ALSCHAL-modell

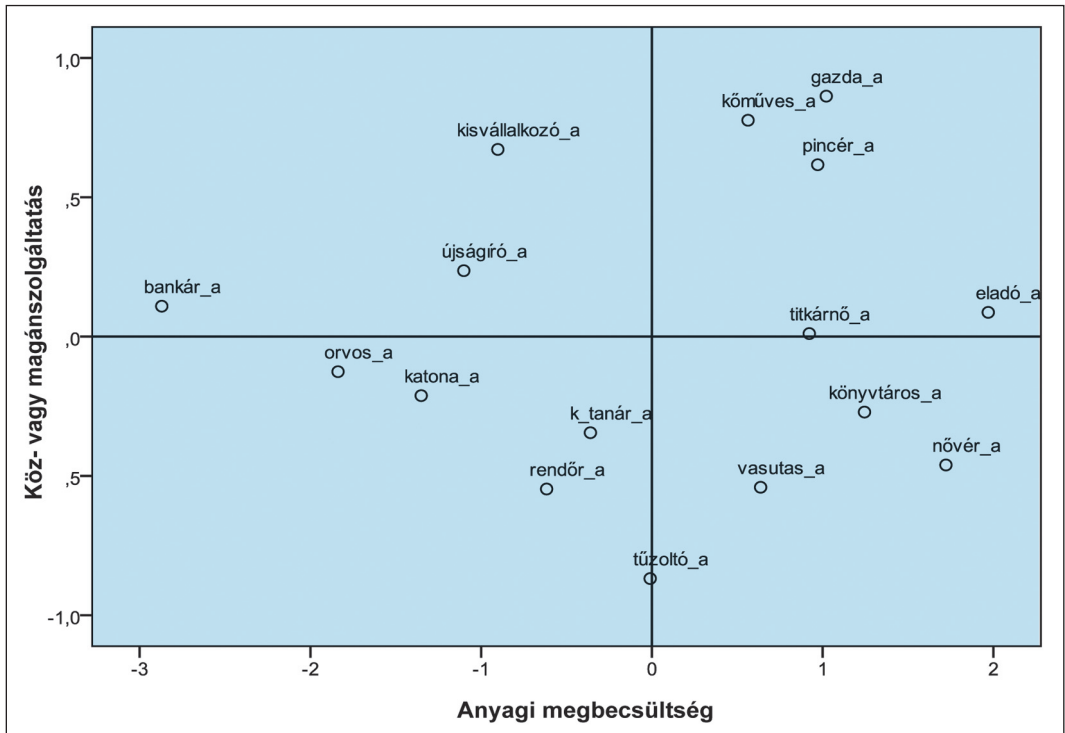

el, amelyek a rangsor elejére kerültek, azaz az orvostól a katonáig a legfontosabbak a mintába kerültek életkörülményeinek biztosításához. A függőleges tengelyen a végzett munka bonyolultsága, összetettsége, veszélyessége, specializáltsága látható. A bankár tevékenységének elsőségében a bonyolult pénzügyi ismeretek, a hivatásos katona feladataiban a veszély, a kockázat, a műszaki ismeret fejeződik ki. Az e két foglalkozástól leszakadó felső középrészben lévő foglalkozások pozíciójában a különböző speciális ismeretek birtoklása nyer elismerést. A dimenzió alsó felében az egyszerűbb, monoton ismereteket, készségeket igénylő szakmunkák találhatóak.

A foglalkozások anyagi megbecsültsége mentén is kirajzolódik két dimenzió (MDS Stress = 0,091, RSQ = 0,962). A vízszintes tengelyen az anyagi elismerés rangsora ké-

peződik le, a negatív térben a kevesebb pontszámmal rendelkező, kiemelt anyagi elismerésben részesülő foglalkozások – a bankár, az orvos és a hivatásos katona – vannak. A dimenzió végén, a pozitív térben a könyvtáros, a kórházi nővér és a kereskedelmi eladó található. A függőleges tengelyen a negatív térben döntően a közszolgáltatásban, a pozitív térben pedig a nagyobb részt a magánszférában működő foglalkozások szóródnak. A közszolgáltató foglalkozások közül a tűzoltó emelkedik ki, és a rendőr, valamint a vasutas követi. Az orvos a piaci, a titkárnő viszont a közszférához van közel, e foglalkozásokba tartozók esetében a legjellemzőbb a migráció, illetve közel azonos arányban oszlanak meg a két terület között. A földművelő gazda, a kőműves, a kisvállalkozó és a pincér egyértelműen a piaci viszonyokba ágyazódik.

A foglalkozások anyagi megbecsültsége – ALSCHAL-modell

Maszkulin és feminin jelleg

A 16 foglalkozás közül nyolcat – tűzoltó, rendőr, vasutas, hivatásos katona, házi orvos, bankár, kőműves, gazdálkodó – tekintek olyanoknak, amelyet a társadalmi vélekedés alapján elsősorban férfiak töltenek be, négyben pedig – kórházi nővér, titkár-nő, könyvtáros, kereskedelmi eladó – a nők dominálnak. Azt feltételezem, hogy a két nem a középiskolai tanár, a kisvállalkozó, a pincér és az újságíró foglalkozásokat többé-kevésbé vegyes, nők és férfiak által egyaránt betöltöttnek tartja. A „férfias” foglalkozások közül társadalmi értékesség tekintetében hetet értékelnek kedvezőbben a férfiak, míg egyet, a rendőrt a nők helyezik előrébb a férfiakhoz képest. A nők számára a rendőr a biztonságot jelentheti, a férfiak előtt pedig hatósági jellege lebeghet. Az anyagi megbecsültséget vizsgálva a nyolcból ötöt a férfiak, hármat pedig a nők helyeznek kedvezőbb pozícióba (Anova Sig. = 0,000). A feminin jellegű foglalkozások közül a nők az összeset valamivel értékesebbnek gondolják, mint a férfiak, és a titkár-nő kivételével a kórházi nővért, az eladót és a könyvtárost is előkelőbb anyagi pozícióba helyezik el, mint a férfiak. A nők és a férfiak által körülbelül azonos arányban betöltött foglalkozások rangsorolása során nem adódik szignifikáns különbség a nemek szerint. Összességében megállapítható, hogy a férfiak a

„férfias”, a nők pedig a „nőies” foglalkozásokat szignifikánsan értékesebbnek tartják, mint az ellenkező nem. Ez azonban nincs hatással a foglalkozások presztízshierarchiájának struktúrájára, a foglalkozások presztízszpozícióit a férfiak és a nők hasonlóan alakítják ki.

A katonai hivatás presztízst meghatározó további szociológiai jellemzők

A településtípusok közül a Budapesten és a városokban lakók minősítik társadalmilag értékesebbnek a katonai hivatást. Az anyagi megbecsültség vonatkozásban a megyeszékhelyeken és a községekben élők előrébb sorolják, míg a budapestiek hátrébb helyezik el a katonákat. A fő különbség egyébként a budapestiek és a vidékiek rangsorolása között húzódik. Ez abból adódhat, hogy a fővárosban magasabbak a jövedelmek, míg vidéken fokozottabban érvényesül a katonai hivatás biztos, relatíve előnyös jövedelmi pozíciója.

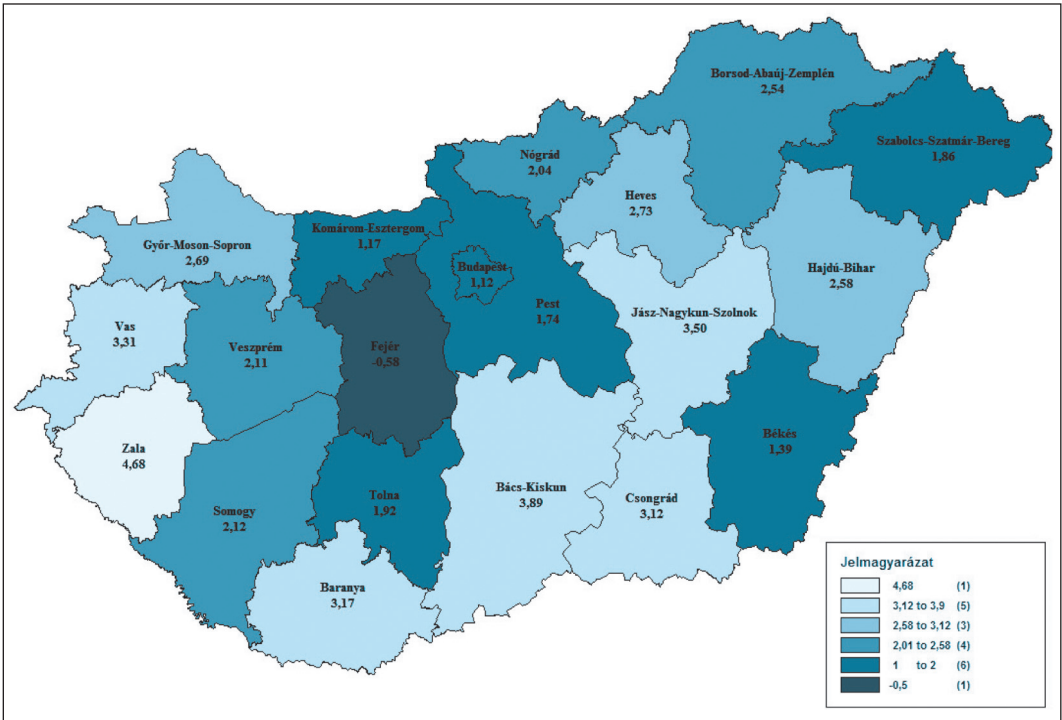
A megyei rangsorértékek tájékoztató jellegűek, mert a minta országosan reprezentatív a településekre, a megyék felnőtt népességére azonban nem. A katonai hivatás társadalmi értékessége és anyagi megbecsültsége megyénkénti rangsorátlagainak összevetéséből látható, hogy egyben, Fejér megyében tapasztalható az anyagi elismerés elmaradása az értékesség mögött. Elsősorban az ország északi

A katonai hivatás megítélése állandó lakhely szerinti település típusa szerint

Településtípus	Társadalmi értékesség (átlag)	Anyagi megbecsültség (átlag)
Budapest	7,83	6,71
Megyeszékhely	8,51	5,58
Város	7,97	6,07
Község	8,28	5,88
Összes átlag	8,14	6,03

A katonai hivatás presztízsinkonzisztenciája az egyes megyékben

és keleti határvidékén található megyékben az anyagi elismerés kismértékben meghaladja a társadalmi értékességet. Az ország gazdasági és szociális mutatói tekintetében Szabolcs és Békés megye a kedvezőtlen adottságú területek közé tartozik, ennek ellenére az anyagi elismertség csak kismértékben haladja meg az értékesség pontszámait. Az északi és a keleti határvidéken az ország nyugati és déli megyéihez képest nagyobb lehet a biztonsági deficit, amely ezekben a megyékben emeli a hivatásos katona tevékenységének értékességét. Az ország középső részén, Budapesten, Pest és Tolna megyében hagyományosan – például alakulatok korábbi, illetve jelenlegi jelenlétéből adódóan – nagyobb lehet a katonai hivatás nimbusza, mint más megyékben. Az ország nyugati részén található megyékben és Somogy

megye kivételével a déli megyékben nyílik az olló az anyagi megbecsültség és az értékesség között, az előbbi javára. Az adatokból megállapítható, hogy Baranya, Bács-Kiskun és Csongrád megyében különösen kedvező pozíciót kap a katonai hivatás anyagi elismertsége, miközben a délszláv térség biztonsági kockázatai csökkenhettek az itt élők körében, és ez szerepet játszhat az értékesség minősítésekben. E megyékben, valamint Zala, Győr-Ménfőcsanak-Sopron, Hajdú-Bihar, Veszprém, Somogy, Nógrád és Szolnok megyében lényegesen előrébb sorolják a katonai hivatás anyagi megbecsültségét.

Iskolázottság szerint vizsgálva a katonai hivatás rangsorolását látható, hogy a szakiskolák és szakközépiskolák, valamint az egyetemet végzettek a társadalmi értékesítést és anyagi megbecsültséget illetően

kedvezőbben vélekednek, mint a legfeljebb 8 osztályt végzettek, a gimnáziumi érettségivel vagy főiskolai oklevéllel rendelkezők.

Korévek alapján a fiatalok, a 22 és 30 évesek között van legközelebb egymáshoz az anyagi elismertség és a társadalmi értékeség besorolása. Különösképpen a 35 és 45 év közöttiek, valamint a 70 év felettiek tapasztalnak nagyobb anyagi megbecsültséget a hivatásos katona vonatkozásában, míg a társadalmi értékeség te-

kintetében a 30 év felettiak körében nincs lényeges különbség.

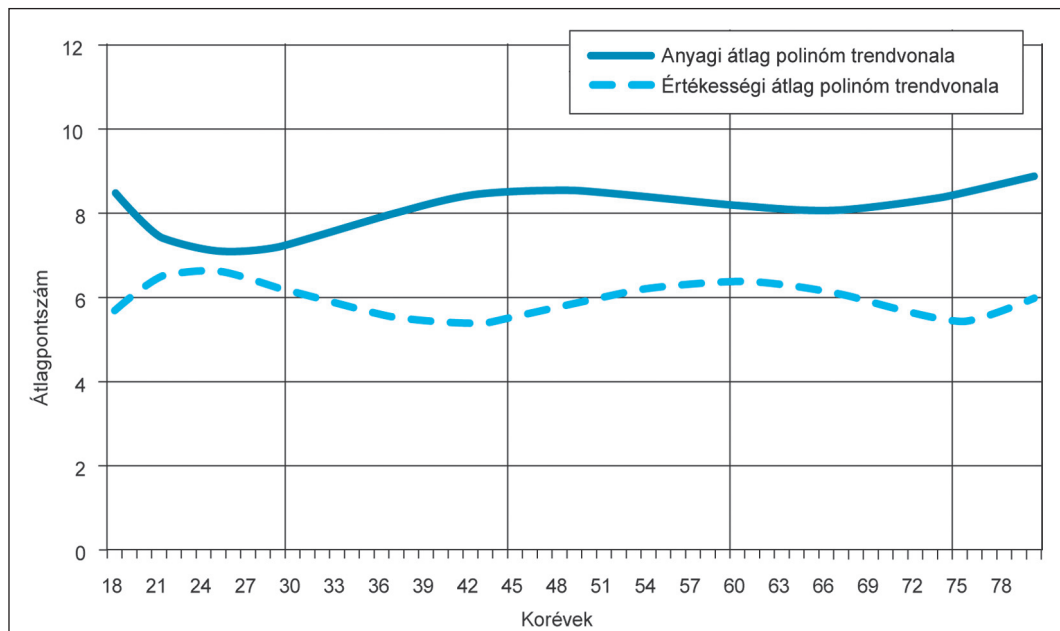
A vélemény típusú változók közül a közéleti kérdések és a külpolitika, az ország biztonsága iránti érdeklődés függ össze a katonai hivatás presztízsével. A népesség 13–16 százaléka relatíve jelentős, 30–40 százaléka közepes mértékű információs aktivitását jelezte e területek történéseivel kapcsolatban.

Feltehetően informáltságukból adódóan a társadalmi értékeség és az anyagi

A katonai hivatás megítélése a kérdezett iskolai végzettsége szerint

Iskolai végzettség	Társadalmi értékeség (átlag)	Anyagi megbecsültség (átlag)
Legfeljebb nyolc osztály	8,17	6,10
Szaktanulmányok végző	7,95	5,90
Szakközépiskola és technikum	7,86	5,87
Gimnázium	9,26	6,46
Főiskola	8,66	6,59
Egyetem	7,34	5,39
Összes átlag	8,14	6,03

A katonai hivatás megítélése korévek szerint – polinóm trendvonal

A katonai hivatás megítélése a közéleti kérdések, problémák iránti érdeklődés alapján

Az érdeklődés mértéke (1-től 5-ig terjedő skálán)	Társadalmi értékesség (átlag)	Anyagi megbecsültség (átlag)
1	7,85	6,51
2	8,44	6,57
3	8,29	5,69
4	8,00	5,87
5	7,03	5,45
Összes átlag	8,14	6,03

A katonai hivatás megítélése a külpolitikával, az ország biztonságával kapcsolatos kérdések iránti érdeklődés alapján

Az érdeklődés mértéke (1-től 5-ig terjedő skálán)	Társadalmi értékesség (átlag)	Anyagi megbecsültség (átlag)
1	8,19	6,04
2	8,45	6,22
3	8,30	5,83
4	7,30	6,30
5	6,22	5,57
Összes átlag	8,14	6,03

megbecsültség rangsorában egyaránt előrébb helyezik el a hivatásos katonát azok, mint akik kevés affinitást mutatnak az említett kérdésekben való tájékozódásra.

Összegzés, következtetések

A foglalkozások presztízsének strukturalista felfogása, az első hipotézis igazolódott. Az összehasonlítás tárgyát képező magyar és amerikai presztízshierarchia szerkezete nagyfokú megfelelést mutat. A 16, illetve 23 foglalkozásból kilenc található meg mindkét rangsorban. A tűzoltó, az orvos, az ápolónő és a tanár egyaránt az első helyeket foglalja el. A felső középmezőnyben a rendőr, a földműves és a katoná helyezkedik el, az újságíró és a bankár a társadalmi értékességet tükröző hierar-

chia alsó harmadába kerül. Kiderült az is, hogy a magyar társadalom tájékozott a foglalkozások anyagi megbecsültsége tekintetében.

A társadalmi értékesség presztízsrangsorának első felét a maszkulin foglalkozások dominálják. A „férfias” és a „nőies” foglalkozásokat összességében hasonló helyre pozicionálják a férfiak és a nők is, a második hipotézis is verifikálódott. Azt is meg kell állapítani, hogy a maszkulin foglalkozások többségének tevékenysége személyes fontossággal bír a megkérdezettek számára. Kimutatható az is, hogy első sorban társadalmi értékesség szempontjából a „férfias” foglalkozásokat a férfiak, a „nőies” foglalkozásokat pedig a nők helyezik valamivel előrébb a rangsorban, de ez a hierarchiapozíció rendszerét nem érinti.

A katonai hivatás társadalmi megbecsültségét elsősorban a budapesti, illetve városi lakóhellyel rendelkező, egyetemest vagy szakiskolát, szakközépiskolát végzett 20 és 30 év közöttiek, a külpolitika, a biztonságpolitika iránt érdeklődők értékelik relatíve kedvezően. Az is

kitűnik, hogy akiknek az érdeklődését sikerül felkelteni a külpolitikai, biztonságpolitikai kérdések iránt, azok valószínűleg társadalmi szempontból értékesebbnek ítélik a katonák tevékenységét, és szükségesnek tartják anyagi megbecsülésüket is. ■

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf – Stefan Hradil – Jules L. Peschar (szerk.): *Társadalmi rétegződés*. Budapest, 1995, Aula.
- Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest, 1999, Új Mandátum.
- Frank J. Barrett: The Organizational Construction of Hegemonic Masculinity: The Case of the US Navy. *Gender, Work & Organization*, Volume 3, Issue 3 1996, 129–142. o.
- Berger Viktor: A középosztályosodás értelmezési kísérletei a német szociológiában. *Századvég*, 2008. 3. szám (49. szám), 51–93. o.
- Peter M. Blau – Otis Dudley Duncan: A foglalkozási státusz mérése. In Róbert Péter (szerk.): *A társadalmi mobilitás*. Budapest, 1998, Új Mandátum, 130–140. o.
- Pierre Bourdieu: *Férfiuralom*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000. 18. o.
- Tim Carrigan – Bob Connell – John Lee: A maskulinitás új szociológiája felé. *Replika*, 2009. 69. szám. 43–88. o.
- Robert W. Connell: A társadalmi nem elmélete. In Tóth László (szerk.): *A szex – szociológia és társadalomtörténet*. Budapest, 1996, Új Mandátum, 46–59. o.
- Robert W. Connell – James W. Messerschmidt: Hegemón maskulinitás. *Replika* 2009. 69. szám. 135–163. o.
- Hadas Miklós: Hímnem, többes szám. *Replika*, 2001. 43–44. szám. 25–36. o.
- John Hopton: The State and Military Masculinity. In Paul R. Higatec (ed.): *Military Masculinities*. London, 2003, Westport, Connecticut.
- Emily Anne Pomeroy: Occupational Prestige of Canadian Professions in the New Economy. Waterloo, Ontario, Canada, 2008.
https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/10012/4154/1/Pomeroy_Emily.pdf
- Thomas Thurnell-Read – Andrew Parker: Men, Masculinities and Firefighting: Occupational Identity, Shop-floor Culture and Organisational Change. *Emotion, Space and Society*, 2008. 1. 127–134. o.
- Róbert Péter: Foglalkozási osztályszerkezet: elméleti és módszertani problémák. *Szociológiai Szemle*, 1997. 2. szám. 5–48. o.
- Donald J. Treiman: A foglalkozások presztízsének elmélete. In Róbert Péter (szerk.): *A társadalmi mobilitás*. Budapest, 1998, Új Mandátum, 111–129. o.
- Donald J. Treiman: Foglalkozási presztízs és társadalmi struktúra. In Andorka Rudolf – Stefan Hradil – Jules L. Peschar: *Társadalmi rétegződés*. Budapest, 1995, Aula, 277–289. o.